

КОНЦЕПЦІЯ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ ЯК ОСНОВА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

**М.В. Поленкова, кандидат економічних наук.
Чернігівський національний технологічний університет**

© Поленкова, М.В., 2015.

Статтю отримано редакцією 29.12.2014 р.

Вступ. Дослідження аспектів функціонування сільських територій показує, що проведення реформування КСП у господарські формування ринкового типу дало змогу збільшити валове виробництво сільськогосподарської продукції, однак соціально-економічні та екологічні стимули для подальшого зростання добробуту сільського населення і сталого розвитку сільських територій не створені. Ця проблема може бути розв'язана за рахунок усунення монофункціональності села.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Окремі аспекти функціонування депресивних сільських територій розглянуто у працях М. Барановського, Ю. Губені, О. Бородіної, І. Гончаренко, Л. Шепотько, В. Юрчишина; формування організаційно-економічного механізму державної підтримки розвитку сільських територій знайшли відображення у працях Ф. Заставного, В. Крупіна, М. Лісового, І. Лукінова, В. Мессель-Веселяка, Я. Олійника, О. Павлова, О. Попової, Х. Притули, І. Прокопи, П. Саблука та інших.

У науковому доробку вчених закладено вагоме теоретико-методологічне підґрунтя тале, не зважаючи на широку панораму досліджень, отримані наукові здобутки не торкалися людиноцентристського підходу до сільського розвитку. До кола наукових інтересів майже не ввійшли комплексні дослідження модернізації продуктивних сил українського села, де визначальна роль подолання депресивності сільських територій відводиться людині через гармонізацію економічних, соціальних та екологічних чинників.

Постановка завдання. Головним завданням статті є виявлення наявних проблем сільських територій, актуальності їх розв'язання, а на наступному етапі – формулювання концептуальних засад сільського розвитку.

основний матеріал і результати. Багатофункціональність розвитку сільських територій передбачає створення передумов для формування широкого спектра видів економічної діяльності з урахуванням характеру дії ринкових сил. Водночас з боку державних, регіональних та місцевих органів управління необхідним є сприяння підприємницьким ініціативам сільського населення з максимально можливою підтримкою й забезпеченням їх відповідними ресурсами. Головною метою при цьому є створення такої просторової структури території, яка б, урахуовуючи природні, культурні, демографічні, екологічні, соціальні та інші умови розвитку, сприяла економічному піднесенню й забезпечувала комфортні умови проживання населення, гарантувала раціональне використання природних ресурсів, збереження об'єктів культурної спадщини, обмеження негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє середовище.

Європейський досвід сільського розвитку [3, 4] демонструє необхідність термінового розроблення державних програм, спрямованих на забезпечення сприятливих життєвих умов для нинішнього і наступних поколінь сільського населення. Для досягнення бажаного рівня соціально-економічного розвитку, виходячи з наявних ресурсів і на основі раціонального й ефективного управління ними, необхідна концепція сучасної парадигми сільського розвитку, побудована на засадах багатофункціональності (рис. 1).

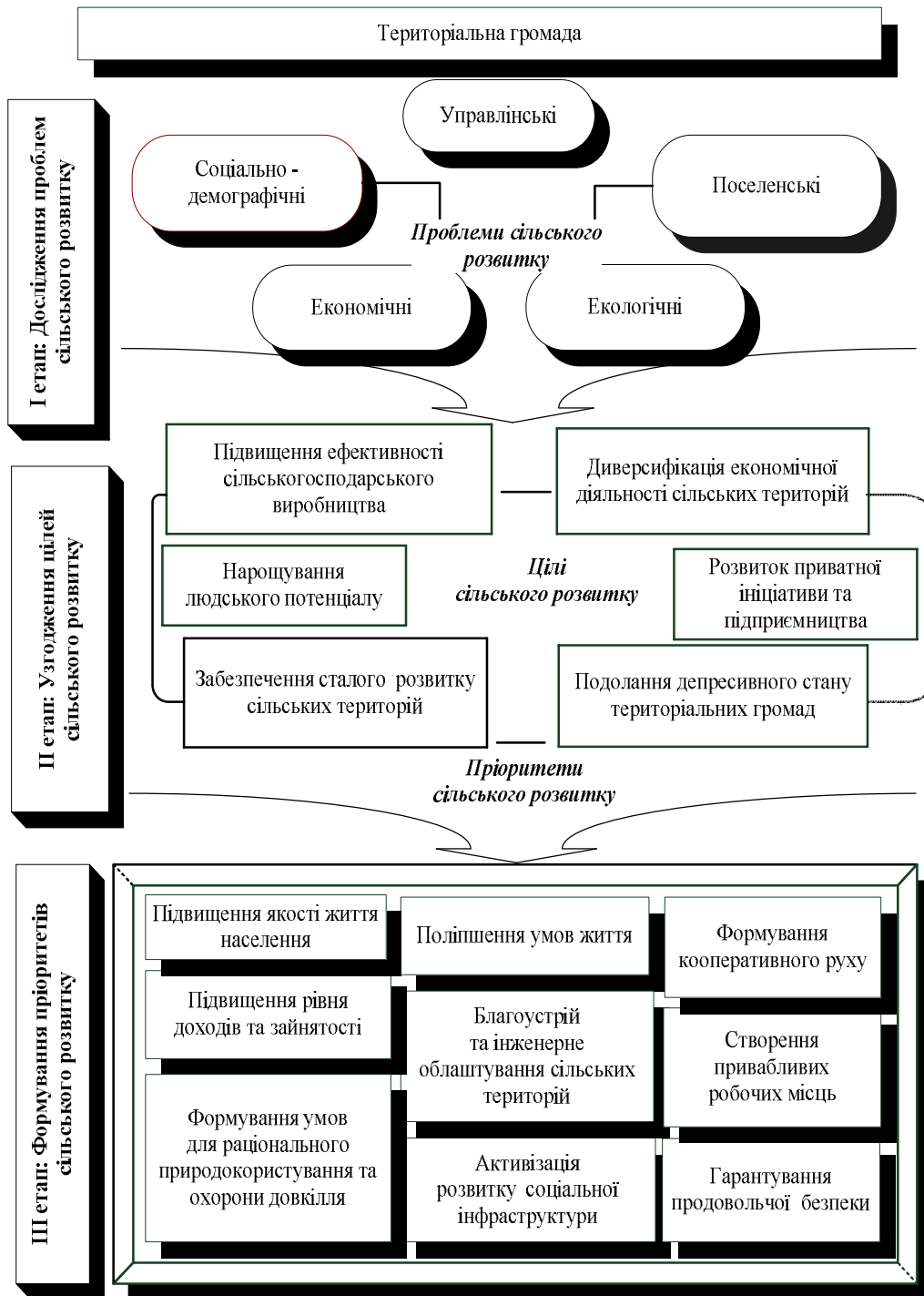

Рис. 1. Сучасна концепція сільського розвитку

Концепція сільського розвитку передбачає оцінку наявних проблем, їх глибину й актуальність, а на наступному етапі – визначення цілей з виявленням завдань та формуванням пріоритетів розвитку.

При дослідженні проблем сільського розвитку важливо врахувати, що у кожному регіоні є як загальні, так і специфічні проблеми, тому потрібно виявити перешкоди високоефективному розвитку кожної сільської території відповідно до її типології.

До проблем економічного характеру можна віднести:

1) недостатній рівень розвитку малого та середнього бізнесу:

– основна державна підтримка тривалий час була спрямована на розвиток великих сільськогосподарських підприємств;

– ускладнений доступ до землі, відсутність належного правового оформлення земельних відносин;

– неповна оцінка потенціалів сільських територій для правильного вибору ефективних напрямів розвитку малого і середнього бізнесу;

– обмежений доступ до довгострокових та пільгових кредитних ресурсів на сільських територіях;

– обмежений доступ сільського населення до ринку збуту власної продукції й ринку матеріально-технічних ресурсів;

2) недосконалий механізм реалізації ринкових відносин:

– значна кількість посередників;

– низький рівень залучення товаровиробників до біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією;

– примітивність інформаційного середовища;

3) низький рівень диверсифікації сільськогосподарського виробництва:

– нерозвиненість альтернативних видів діяльності сільських територій (сільський туризм, соціальна та виробнича інфраструктура, переробна промисловість тощо);

– моногалузева агроцентрична структура сільської економіки;

4) низький рівень інноваційності сільськогосподарського виробництва;

5) застаріла інженерно-комунальна інфраструктура;

6) поляризація розвитку сільських територій.

Найгострішими проблемами сільського розвитку є соціально-демографічні, зокрема:

1) проблеми відтворення населення:

– складна демографічна ситуація (низькі показники фізичного відтворення, статевовікова диспропорція структури населення, вимирання сіл, трудова міграція);

– обмеження доступу жителів села до ресурсів життєзабезпечення та неефективне їх використання;

– руйнування трудового та генетичного потенціалу сільських територій;

2) низький рівень зайнятості й доходів сільського соціуму:

– відсутність робочих місць, зниження зайнятості при дефіциті кваліфікованої робочої сили;

– низький рівень людського і соціального капіталу [2];

– бідність сільського населення, поглиблення розриву між містом і селом за рівнем доходів;

– важкі умови праці, низький рівень механізації та автоматизації виробничої сфери;

3) руйнація соціальної інфраструктури:

– недостатній благоустрій сільських поселень, відсутність базових умов соціального комфорту (питна вода, комунальні та побутові послуги, Інтернет, газифікація, дороги і тротуари);

– скорочення кількості дитячих дошкільних закладів, сільських шкіл, навчальних професійних закладів, фельдшерсько-акушерських пунктів, магазинів, закладів культури та спорту [1];

4) невідповідність соціального забезпечення потребам сільського населення:

– низька якість медичних, освітніх, побутових, культурних і спортивних послуг, що надаються мешканцям сільських територій;

– відсутність масштабних програм соціального розвитку, спрямованих на розв'язання проблем сільського соціуму;

– недостатня підтримка непрацездатного населення (пенсіонери, інваліди);

5) ментальні проблеми:

– неготовність більшості сільського населення брати активну участь у розвитку власних територій та нерозуміння у ньому їх особистої ролі;

– відсутність у свідомості людей розуміння необхідності якісного виконання будь-яких робіт, підвищення їх ефективності, використання у життєдіяльності принципів відповідальності, сумлінності, чесності [8].

До кола екологічних перешкод, котрі гальмують процеси сільського розвитку, можна віднести:

1) деградацію земельного, лісового фондів (зниження родючості; водна, вітрова ерозія; недостатність обсягів робіт з рекультивації земель);

2) забруднення повітря;

3) проблему збору, зберігання та утилізації твердих побутових відходів, забруднення ними сільських територій;

4) недостатній рівень екологічного виховання сільського і міського населення.

До групи суспільно-культурних перешкод сільського розвитку входять:

1) занепад культурного середовища сільського соціуму:

– втрата місцевої самобутності, культури і традицій, включаючи народну творчість;

– проблема проведення вільного часу, збереження культурно-побутових традицій селянства;

– відсутність пропаганди здорового способу життя (спортивні змагання, профілактика захворювань тощо);

2) психологічні проблеми:

– непрестижність проживання у сільській місцевості;

– відсутність мотивації до життя у сільській місцевості;

Внаслідок того, що більшість сільських територій переживають економічну і демографічну кризу, а деструктивні зміни, які відбуваються останнім часом, мають системний характер, стабілізація сільського розвитку неможлива в короткий проміжок часу. На основі проведеного аналізу проблем доцільно виділити коротко й довгострокові цілі розвитку сільських територій.

До складу найбільш актуальних короткострокових цілей сільського розвитку можна віднести:

– поліпшення житлових умов сільського населення, забезпечення житлом молоді та фахівців пріоритетних з точки зору сільського розвитку галузей економіки;

– прискорений розвиток малого та середнього підприємництва, розвиток сфери послуг;

– створення умов для розвитку несільськогосподарських видів діяльності та диверсифікації сільської економіки;

– стимулювання зростання зайнятості сільського населення за рахунок відродження традиційних і розвитку нових ремесел, промислів та виробництв;

– підтримка місцевих ініціатив щодо розвитку підприємництва й створення громадських об'єднань, діяльність яких спрямована на розв'язання побутових, культурних, соціальних і виробничих проблем;

– формування позитивного ставлення до сільського життя та пропаганду дбайливого ставлення до сільської культури, побуту, традицій і збереження самобутності сільського ландшафту;

– стимулювання розвитку сільськогосподарських та обслуговуючих кооперативів, збільшення обсягів охоплених ними видів діяльності й масштабів виробництва.

Довгострокові цілі сільського розвитку можуть бути реалізовані в межах часових горизонтів, що перевищують п'ять років, та повинні орієнтуватися на більш глобальні проблеми, розв'язання яких вимагає пролонгованого залучення ресурсного потенціалу як самих сільських територій, так і інших зовнішніх суб'єктів. До їх складу можна віднести:

– забезпечення достатнього рівня інвестицій у людський капітал (освіта, професійна підготовка, навчання протягом життя тощо) з метою підтримання повного циклу розширеного відтворення сільського соціуму;

– створення сприятливих умов проживання у сільській місцевості шляхом формування середовища, здатного забезпечити екологічне, фізичне та психологічне здоров'я людини;

– реалізація довгострокових програм забезпечення молоді, у тому числі молодих спеціалістів на селі, сучасним житлом за рахунок комплексної компактної забудови;

– поліпшення якості послуг освіти, охорони здоров'я, культури і спорту шляхом реконструкції та будівництва нових об'єктів соціальної та інженерної інфраструктури у сільській місцевості [7];

– відновлення процесів субурбанізації шляхом формування у суспільстві позитивного ставлення до землі як першоджерела створення української нації, до сільськогосподарської

праці та шляхом відродження здорової сільської ментальності й престижності проживання в сільській місцевості;

– підвищення техніко-технологічного та організаційного рівня господарюючих суб'єктів, комплексний розвиток виробничої інфраструктури, що сприятиме зростанню соціально-економічної ефективності та забезпечить високу інвестиційну привабливість і конкурентоспроможність сільських територій.

На основі розглянутої системи цілей коротко- та довгострокового характеру можна виділити основні пріоритети сільського розвитку, зокрема:

1) підвищення якості життя сільського населення:

– сприяння підвищенню рівня освіченості й професійної орієнтації сільського населення, вивченню сучасного світового і вітчизняного досвіду, міжнародному обміну знаннями;

– комп'ютеризація як високоефективний і порівняно дешевий спосіб подолання соціальної ізоляції сільських жителів: створення можливостей доступу до сфери послуг (банківських, освітніх, медичних, торговельних та інформаційних);

– забезпечення транспортної доступності місць роботи, підприємств сфери побутового обслуговування й інших закладів соціальної інфраструктури;

– розвиток соціальної інфраструктури села шляхом мобілізації внутрішніх ресурсів сільських громад, розроблення моделей взаємодії місцевої адміністрації, сільських підприємців і населення;

– забезпечення кількісної достатності, відповідного оснащення та якісного функціонування закладів охорони здоров'я, навчально-освітніх закладів, об'єктів культури і спорту в сільській місцевості;

2) створення привабливих робочих місць:

– розвиток альтернативних видів економічної діяльності та здійснення інформаційних заходів щодо можливостей і перспектив їх поширення у конкретних районах чи місцевостях;

– створення передумов для технічного оновлення та модернізації сільськогосподарських підприємств і посилення інноваційної спрямованості через упровадження систем управління якістю;

– розширення доступу до мережі Інтернет як засобу зв'язку та місця потенційного отримання доходів від дистанційних послуг, а також важливого інформаційного, досвідного і консультаційного інструменту;

3) підвищення рівня доходів та зайнятості:

– диверсифікація сільської зайнятості й підтримка несільськогосподарського бізнесу за всіма напрямками;

– спрощення доступу жителів села до пільгових кредитних ресурсів для організації та здійснення несільськогосподарської діяльності й самозайнятості;

– сприяння розвитку сімейного типу господарювання;

– підвищення товарності особистих підсобних господарств населення шляхом зміцнення їх правового положення, інформаційної підтримки, пропозиції нових сфер діяльності, навчання, технологічного консультування, кооперування тощо;

4) поліпшення умов життя:

– розроблення і реалізація програм комплексної компактної забудови;

– вдосконалення системи земельно-іпотечного та інших видів кредитування будівництва і купівлі житла на селі;

– розвиток центрів відпочинку для всіх верств населення, підліткових клубів для дітей та молоді;

5) активізація інноваційного розвитку інфраструктури:

– модернізація транспортної, інженерної, інформаційної та комунальної інфраструктури сільських територій;

– створення програмно-технологічної інфраструктури для надання державних послуг в електронному вигляді;

– формування мережі центрів інформаційної, консультаційної та навчальної, сервісної підтримки, комунікації й розвитку;

6) благоустрій і житлове облаштування сільських територій:

– активізація житлового будівництва в сільській місцевості та збереження існуючої поселенської мережі в усьому різноманітті форм розселення;
– благоустрій сільських поселень (будівництво мостів, вуличних доріг і тротуарів, колодязів і свердловин, озеленення, освітлення тощо);

7) орієнтація на сталий розвиток:

– організація високорентабельного виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення продуктивності праці та ефективності використання земельних ресурсів, трудових і фінансових ресурсів з мінімальним екологічним навантаженням на навколишнє середовище;

– розвиток конкурентоспроможного й екологічно гармонійного сільського, лісового та водного господарства;

– поліпшення інвестиційного клімату сільських територій;

– прискорення технологічної модернізації підприємств, упровадження екологічно безпечних, ресурсо- й енергозберігаючих технологій;

8) формування позитивного ставлення до села і сільського способу життя:

– створення інформаційного середовища для залучення громадськості до процесів прийняття важливих рішень та популяризації сільського способу життя;

– проведення іміджевих заходів, спрямованих на розвиток агропромислового комплексу: виставки, форуми;

9) розвиток кооперативного руху:

– створення умов для залучення дрібних власників до системи сільськогосподарських кооперативів;

– розвиток сімейних молочних і м'ясних ферм як базису для створення переробних кооперативів;

– стимулювання розвитку вертикальної кооперації;

– створення та розвиток кооперативів з обслуговування несільськогосподарського бізнесу сільських територій;

– застосування сучасних методів сільськогосподарського виробництва з метою виробництва достатніх обсягів усього асортименту продовольства;

– поглиблення рівня переробки сільськогосподарської та продовольчої сировини;

– відновлення традиційних видів господарської діяльності на сільських територіях, супутніх сільськогосподарському виробництву: виноробства, сироваріння тощо.

Висновки. У центрі концепції сільського розвитку має стояти людина, оскільки саме вона з її потребами та інтересами є і метою суспільної діяльності, й основним фактором досягнення цієї мети. Реалізація запропонованої концепції сільського розвитку, заснована на людиноцентристському підході, з урахуванням найгостріших проблем сьогодення села і наявного потенціалу сільських територій дозволить досягти їх гармонійного розвитку, забезпечити подолання депресивності та підвищити якість життя сільського соціуму.

Загалом дослідження розкрило низку нових проблем сільського розвитку, що потребують подальшого дослідження й розв'язання в системі соціально-економічної стратифікації українського села.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барановський М.О. Сільські депресивні території Полісся: особливості розвитку та санації / Н.О. Алешугіна, М.О. Барановський, О.В. Барановська, О.О. Зеленська та ін.. – Ніжин: ТОВ «Видавництво Аспект-Поліграф», 2010. – 315 с.

2. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся і західного регіону України / редкол.: М.В. Зубець та ін. – К.: Аграрна наука, 2010. – 944 с.

3. Мантино Ф. Сельское развитие в Европе: политика, институты и действующие лица на местах с 1970-х годов до наших дней: пер. с итал.. ФАО/ Business Media of the Sole 24 Ore, 2010. – 272 с.

4. Новикова А.М. Депресивні території: європейський досвід та проблеми України / А.М. Новикова // Стратегічна панорама. – 2000. — № 3-4. – С. 115.

5. Поленкова М.В. Модернізаційні аспекти активізації економічної сфери сільського розвитку / М.В. Поленкова, М.П. Бутко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету: зб. – Чернігів: ЧДТУ, 2013. – № 4. (Серія «Економічні науки»). – С. 156—163.

6. Поленкова М.В. Формування інституційних основ розвитку депресивних сільських територій / М.В. Поленкова // Вісник Чернігівського державного технологічного університету: зб. – Чернігів: ЧДТУ, 2014. – № 1(72) (Серія «Економічні науки»). – С. 232—237.

7. Региональный опыт разработки программ устойчивого развития сельских территорий: информ. изд. / А.В. Мерзлов, Л.А. Овчинцева, О.А. Попова. – М.: ФГБНУ «Росинформагротех», 2012. – 112 с.

8. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України: [монографія] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В.В. Борщевський. – Львів, 2012. – 216 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

УДК 631.1.016:330.59-058.244

Поленкова Марина Володимирівна, кандидат економічних наук, старший викладач кафедри теоретичної та прикладної економіки. Чернігівський національний технологічний університет. **Концепція сільського розвитку як основа підвищення якості життя сільського населення.** Доведено, що головним аспектом сучасної парадигми сільського розвитку є людина, оскільки саме вона з її потребами та інтересами є і метою суспільної діяльності, й основним фактором досягнення цієї мети. З'ясовано, що реалізація запропонованої концепції сільського розвитку, заснованої на людиноцентристському підході, з урахуванням найгостріших проблем сьогодення села та наявного потенціалу сільських територій дозволить досягти гармонійного розвитку, забезпечити подолання їх депресивності та підвищити якість життя сільського соціуму.

Ключові слова: концепція сільського розвитку, якість життя, потенціал сільських територій, сільський соціум.

УДК 631.1.016:330.59-058.244

Поленкова Марина Владимировна, кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры теоретической и прикладной экономики. Черниговский национальный технологический университет. **Концепция сельского развития как основа повышения качества жизни сельского населения.** Доказано, что главным аспектом современной парадигмы сельского развития является человек, поскольку именно он с его потребностями и интересами является и целью общественной деятельности, и основным фактором достижения этой цели. Выяснено, что реализация предложенной концепции сельского развития, основанная на человекоцентристском подходе, с учетом острых проблем современности села и имеющегося потенциала сельских территорий позволит достичь их гармоничного развития, обеспечить преодоление депрессивности и повысить качество жизни сельского социума.

Ключевые слова: концепция сельского развития, качество жизни, потенциал сельских территорий, сельский социум.

UDK 631.1.016:330.59-058.244

Marina V. Polenkova, PhD, senior teacher, Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National Technological University. **The concept of rural development as a basis for improving the quality of the rural population's life.** The article states that the main aspect of the modern paradigm of rural development is an individual, since he and his needs and interests are considered to be the purpose of social activities, and a major factor of achieving this goal. Implementation of the suggested concept of rural development, based on people-centered approach, taking into account the acute problems of the village and the existing potential of rural areas, will achieve their harmonious development, to ensure overcoming of their depression and to improve the quality of the rural society's life.

Keywords: the concept of rural development, quality of life, the potential of rural areas, rural society